The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

National Library of Canada

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol ⟶ (meaning "CONTINUED"), or the symbol ▽ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

Bibliothèque nationale du Canada

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole ⟶ signifie "A SUIVRE", le symbole ▽ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

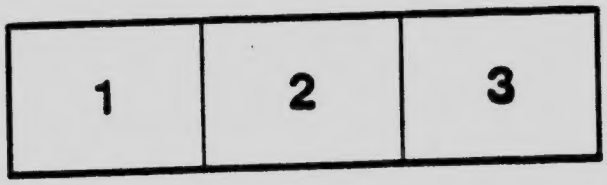

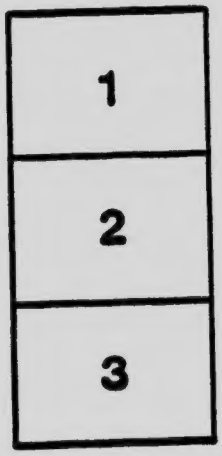

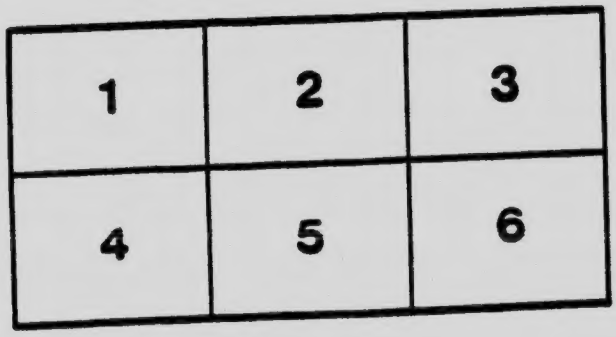

Рік 1917. Число 4.

Бібліотека „Канадийского Фармера".

Семен Палій

Герой Українського народа.

ПОБІДА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ПІД ЗБАРАЖЕМ і ЗБОРОВОМ

(Оповідане з давніх часів).

Накладом »Канадийського Фармера«,
852 Мейн стр.
Вінніпег, Манітоба.

NATIONAL LIBRARY
CANADA
BIBLIOTHÈQUE NATIONALE

Семен Палїй

Герой Українського народа.

DK 508
.752
P33
S4
1917

СЕМЕН ПАЛІЙ.

Герой Українського народа.

Не богато таких славних і веселих хвиль було в нашій історії, як рік 1648 і кілька дальших років. У весь український нарід під проводом свого »батька« Богдана Хмельницького підняв ся проти ворожої кормиги. По всій Україні від Січи аж до Львова пройшов Хмельницький, розбиваючи і розгоняючи польське війско раз за разом. Ні одного шляхтича, ні одного жида, ні одного ксьондза-єзуїта не стало на Україні. А з ними не стало і гіркої панщини, що на ній мучив ся нарід що тижня через шість днів, та ще і в неділю; неста ло безправств та безкарних насильств поневолених хлопів; не стало диких переслідувань прадідної віри, православної. Український нарід, вибивши ся збільш як столітної неволі став знов паном у своїй хаті. І залунала тоді по всій широкій нашій землі одна весела пісня:

»Та не має лучше, та не має красше,
Як у нас на Вкраїні«.

Але так було не довго. Приборкана Польща стала знов по троха підносити голову. Татари, що дотепер помагали Хмельницькому, зрадили та стали нищити Україну, а й Москва тайком спо. тала Польщу, бо вона боялась сусідування самостійної української держави. До того й сам Хмельницький, впрочім незвичайно спосібний проводир та орґанізатор, не мав досить ясного політичного світогляду, та хитав ся на всі боки. В тім нічо дивного: він був дитиною свого народу, а тоді український нарід стояв під зглядом культури не так, як нині і не мав потрібного розуму політичного: знав скинути з себе те, що було для нього погане, але не знав, як здобути собі те, що йому потрібне.

От і Хмельницький, оглядаючи ся на всі боки за союзниками, заключає вкінци 1654 р. в **Переяславю** спілку з Москвою, бо вона дотепер ще найменьше ворожо виступала проти України. Цар присягою прирік шанувати права України, що мала остати осібною державою з вборним геть-

маном та власною управою. Також зобовязав ся цар борони ти України проти Польщі. І так Україна увійшла в залежність від московських царів, в якій остає до нинїшнього дня.

Однак козаки швидко побачили, що Москва не гадає шанувати з присяжених прав України, але починає обмежувати вольности народні. Тому стали робити заходи, щоби відорвати ся від Москви, а Польща не могла переболїти втрати богатого краю, нашної України і розпочати нову війну. А що найважнїйше,, в український нарід вступив той найтяжший зі всїх проклятий ворог, настало роз'єднане, незгоди, сварнї. Забув нарід те, що сам колись співав про свою давню козацьку єдність і солїдарність:

»Тим то і стала славна страшенна козацька сила,
Що в нас, панове молодцї, була **воля і дума єдина«.**

По смерти Хмельницького тої однодушности не стало і народна борба й оборона не могла остати ся. Притім не було нїякої орґанїзації та серед народної темноти не було ясної свідомости того, чого властиво нарід хоче та до чого має прямувати. До того всего народне тїло було знесилене безнастанними війнами та повстанями, а тут ворог зі всїх сторін став напирати.

І настали дуже сумні часи для України. Сам нарід назвав ті часи »руїною«, бо тодї нашу землю зруйновано цїлком. Польща, Москва, а відтак і Туреччина стала бити ся за Україну, кожда хотїла загарбати собі сю колись »медом і молоком текучу« землю. Мов хижі зьвірі роздирали українську землицю, руйнували, дїлили ся, якби своєю.

Андрусівським договором 1667 р. розпаювали Україну між себе Москва й Польща. Москва взяла собі весь край по лївім боцї Днїпра, Польща забрала правобічну Україну. На московськім боцї. заведено поволи кріпацтво, а на правий беріг, винищений та вилюднений довгими війнами й походами чужих війск стали знов один за другим напливати з Польщі пани, жиди й ксьондзи.

Відтак наступив другий подїл України. Умовою з Бахчисарою віддерла кусень нашої землї й Туреччина, хоч прав ду сказавши, не було над чим сварити ся, бо цїлий правий беріг — се було поле безнастанної війни, розграблено трома

ворожими військами, попалено, зруйновано, знищено. Правобережна Україна стала німою, безлюдною пустинею. Хто не згинув, той утік; лиш дикі звірі блукали ся виючи та вишукуючи трупів.

І крівавими сльозами заридав український народ над нещасною долею своєї батьківщини. Він також блукав ся мов вівці без гідного проводу, бо його гетьмани, се переважно не були щирі патріоти, але наймити московського царя та польського короля. Нарід вправді мав право сам вибирати собі гетьманів, лиш цар чи король їх відтак потверджували. Але нарід був так темний і так не розумів свого інтересу, що дуже часто піддавав ся хитрим аґітаціям або й пострахови Польщі та Москви і в несвідомости вибирав не ревних проводирів та оборонців, але ворогів собі і зрадників. І так Москва й Польща побивала Україну таки власними її синами: пустити брата на брата, се був найлїпший спосіб, нищити противника.

Яка-ж подібна ся історія до нинїшнього нашого житя! Таж і нинї ворог так часто водить за ніс наших людий і спонукує їх добровільно зрікати ся своїх прав, таж і нинї ворог уживає добре випрактикованого способу, винайшовши собі все якесь нове сторонництво між ними і пускаючи його на весь нарід розбиває так народну єдність і відмінність. А якаж історія повинна була дечого нас навчити!

Оттак було і в тих тяжких часах перед 200 роками з накладом. Український великан, що колись був пострахом Туреччини, Польщі й Москви, нинї лежав під ногами тих ворогів, і навіть не годен був рушити ся до оборони. Власні його дїти блукали безрадні, а гетьмани пішли на службу чужим богам, або боронили лиш своїх інтересів.

Але прецінь і на тім темнім шклї появляють ся від часу до часу світлї постатї, виступають люди зі щирими демократичними поглядами та більшими спосібностями орґанізаторськими; стають на передї народа проводирі, що більше або менше успішно підносять поломаний прапор Хмельницького і борять ся чесно і завзято за предківську славу та добру долю України.

До тих визначних народних лицарів з тих часів належить і **Семен Палій.** Його імя світлими красками записане в сумній історії »Руїни«, а й у народа живе в памяти по нині шні часи в численних піснях і переказах.

Семен Палій родив ся на Україні в Батурині по р. 1650. По батьках звав ся він властиво Гурко, але пізнійше козацьким звичаєм прозвали його Палієм, чи то від того, що палив панські замки, чи тому, що мав бороти ся раз з самим чортом, вицілив в него і чорт займив ся полумінью. Так бодай розказував собі нарід про сего бравого козарлюгу.

Про молоді літа є далї такий народний перекз: Семен був панським козаком, і на його очах мучили та гнобили українське хлопство. Не стерпіла добра душа такої наруги. Семен утік у сьвіт, з твердою постановою, відомстити мучителям і вигнати з краю. Іде, і все думає одну думку: якби Господь Бог поміг ойму сповнити великий замисл. Так ідучи, утомив ся він і сів під дубом; сів відпочити тай так уснув. І снить ся йому ангел немов питаєть ся: »чого ти, Семене хочеш від Господа Бога?« — »Щоби він дав менї шаблюку«, відповів Семен; »я очистив би сей край від усякої погани«. — »Буде по твоїй волї: Бог дасть тобі шаблюку й огонь, а люди прозвуть тебе Палієм«, — сказав ангел і відійшов. Здрігнув ся Семен, почувши в руцї щось холодного. »Чи се не гадюка?« і схватив ся на ноги. А шаблюка так і відскочила — полискуєть ся. Перехрестив ся козак, подякував Богови і справдї небавом став воювати — очищати край від всякої погани.

От і відправив ся Палій в Запорожську Січ, у славне братство козацьке і тут швидко вславив ся, та став навіть кошовим атаманом над усіма козаками. Козацтво його шанувало а нарід, зачувши про його геройські подвиги, став уважати його »характерником«. Так ішли вісти, що Палія нїхто не може побідити, анї взяти в полон, а куля його не береть ся. Тай не дурно так було, бо він прецінь »ангельським чином воював«. Таж він шаблюку дістав від самого ангела; а була вона така тяжка, що як який козак провинить ся, то атаман Палій за кару заставить його лиш нести шаблюку, а вже й стогне під тяжестю бідняка, а козаки над ним лиш сміють ся.

Але й рушниця Палієва, се не була звичайна собі стрільба. Розказують, що коли Семен спалив чорта, приступив до нього старезний дід, білий як сніг, тай каже: »На тобі сю рушницю за те, щось убив сатану, тілько шануй її, будеш ти, каже великий лицар і побіждати меш неприятеля; будеш ти, каже, міняти ся як місяць: місяць: зостарієть ся зостаріеш ся і ти; зійде молодим, будеш молодим і ти; Вертай сину на Січ«. Сказав се дід і Бог зна, де дів ся, бо не простий чоловік він був а святий Апостол. І став Семен воювати сею рушницею, і що наведе нею на ряд ворогів, то вони як полова сиплять ся.

Певна річ, що в усіх тих розказах народних нема богато правди; але то не раз так було за давних козацьких часів, що нарід з уст до уст розказував собі всілякі подібні дива про неодного козака-запорожця, який у горячих борбах вславив ся шаленою відвагою, пекольною силою та диким завзятєм. Такі козаки-лицарі звали ся характерниками. До ряду тих народних героїв добув собі швидко приступ і С. Палій.

На Запорожу не зажив Палій довго. З ватагою сміливих людий іде він з Січи в правобічну Україну, що, як ми вже розказували через безнастанні війни майже зовсім була опустіла — і тут починає скликати людий у козаки, задумує заснувати нову українську державу та розширити її з часом на всю Україну. Воля,бртерство і рівність мали бути підвалинами нової держави; давний козацький лад мав станути в місце пансько-шляхотського; козацька рада мала заступити польську управу.

»Братерська наша воля
без хлопа і без пана«

мала віджити знов, як про се каже Шевченко в поемі »Чернець«, де як раз співає ся про Палія.

От і стали до Палія напливати цілі громади народу, що терпів панщину, чи по московськім боці, чи у Польщі. Осередком народного руху став Хвастів, і з відти запускали ся ватаги на всі сторони, та вигоняли шляхту, жидів та католицьких ксьондзів. Палій лагодив загальне повстанє проти Польщі. І дійсно р. 1701 в купі з гетьманом Самусем запа-

лив народний рух на Волині й Поділю. Козаки заволоділи Бердичевом і заподіяли там різню. Відтак займили Білу Церков. Пани й жиди утікали громадами, хто взагалі встиг жий добути ся. А тимчасом щораз більше народу збігало ся до Палія і повстанє ширило ся сильно.

Рух став небезпечний для Польщі. Але, що вона була сама безсильна і надто занята иньшою війною, тож звертала ся більше разів до московського царя Петра, аби поміг приборкати Українців.

І бачимо тут наглядний примір історичний, що сотки разів повторяв ся в нашій минувшині, тай нині не трудно його нераз добачити. Польща й Москва, два тяжкі неприятелі з зовсім суперечними інтересами, подають собі спільно руку, коли йде о здавленє грізного сусіда, укр. великана.

Приступив тут ще до роботи проти Палія гетьман ліво бережної (московської) України, Мазепа. Він бояв ся, що як Палій розворушить нарід до повстаня не лиш по правім, але й по лівім боці Дніпра, то готов нарід його самого скинути з гетьманства, а вибрати гетьманом Палія. Бо треба знати, що нарід не любив Мазепу за його шляхотсько-аристократичні погляди. От і Мазепа починає обмовляти Палія перед царем, а в кінци підступом зловив його і віддав цареви в руки.

Увесь біль і уся лють народа звернула ся проти Мазепи за те, що він підступним способом відобрав народови його любимця, геройського проводира, та щирого демокрота народолюбця. Богато народних пісень прегарно оспівує ту хвилю арештованя Палієвого і в них Мазепа прозиваний »проклятим псом« та подібними словами. Ось одна пісня:

»Ой із-під річки та із-під Лиману
та вітер повіває.
Там Мазепа Палія Семена
на охоту взиває:
»Ой прибудь, прибудь, Палію Семене
на охоту до мене,
Ой не буде, Палію Семене
тобі кривди від мене«.

Оттак Палій не перечуваючи нічого лихого, прибув до Мазепи. Гетьман його приймає та наповає. Аж тут:

»Ой, як крикнув проклятий Мазепа
та на свої улани:
»Возьміть, возьміть Палія Семена
та збийте в кайдани!«
Ой збили Палія Семена,
та вкинули в темницю,
Сам поїхав проклятий Мазепа
аж до царя на столицю.
»Ой чолом, чолом, найяснійший царю,
превеликая сило,
Хоче Палій на тебе руку підняти;
а Москву в пень спалити«.

То очевидно була брехня, а Мазепа видумав її лиш на те, щоби обмовити Палія перед царем і позбути ся його. Тому й питає ся царя:

»Дозволяю ся найяснійший царю
йому з плечий голову зняти«.
»Не велю-ж я йому з плечий голову зняти,
велю в Сибір ізослати«.

Оттак заслано улюбленого народного проводира в далеку Сибір аж над ріку Єнисей, там де темні бори, вічні сніги, де живої людини на лік не найдеш. І промучив ся там Семен Палій за своє народолюбство цілих пять років. Доперва коли Мазепа, відступивши від царя, став в купі зі Шведами Москву воювати, загадав цар відкликати Палія, щоби тим приєднати собі український нарід тай придбати самого Палія до помочи проти неприятеля.

От і явив ся до царя Семен такий старий та оброслий, борода по пояс, а ізмучений в каторзї — Боже! Цар з ним поздоровкавсь, тай став просити прощеня. Каже: »Прости мене, Палію! Я тебе обидив«. — Бог тебе, царю простить, а я прощаю«.

»Ну Палію Семене«, каже цар, »чого ти тепер від мене хочеш? Чи великого панства, чи золота, чи що?« А він ка-

же: »Щож, царю? Я буду просити — одну річ подаруй мені!« — Що таке? Кажи!« — »Не пльондруй, каже, України«. »Ну, каже цар, для тебе дарую!«

Але цар, як звичайно, не дотримав тлова. Вправді по війні Палій вибрав ся у хвастів, кінчати розпочате діло, але швидко він побачив, що цар потайки ладить ся відступити правобережну Україну раз на все Польщі. Супроти того Палій став порозумівати ся з Туреччиною, але й тут не вело ся і серед гірких розчарованьь задумав старець »лихом недобитий« перебути послідні хвилї житя в Межигорськім монастирі коло Київа.

Се було звичаєм у Запорожців, що неодин лицар, вславивши ся у геройських борбах з Турками-бісурменами та з шляхотською Польщею, вступав на старі літа у монастир спасати душу. Межигорський монастир повний був таких козаків-черців. Такий сивий козарлюга, прощаючись зі світом, прощав ся також зі славним Січовим товариством, бенкетував у послідне з братчиками-козаками, та вони його відтак відвозили під браму монастиря.

Подібно і про Палія співає Тарас Шевченко в гарній поемі »Чернець«. У Київі на подолї посуває ся вулицями громадний похід. Музика грає, козацтво витанцьовує, а на переді Семен Палій у червоних штанах оксамитних матнею мете, гуляє, аж встає курява, та ще приспівує наче молодий козак. І так:

»Аж до Межигорського Спаса
Пустанцював сивий,
А за ним і товариство
І весь сьвятий Київ.
Дотанцював аж до брами,
Крикнув: »Пугу,пугу!...
Привітайте сьвяті черці
Товариша з Лугу!«
Сьвята брама одчинилась, —
Козака впустили:
І знов брама зачинилась,

На вік зачинилась
Козакові«.

В монастирі Семен Палій не довго ще проживав, не довго згадував молоді літа та молив ся за Україну. Року 1710. розстав ся з житєм найліпший може та найщирійший проводир в тих незвичайно сумних часах української руїни Погиб чоловік, що мав найкращі гадки і так гарно взяв ся був переводити їх в діло; але вороги України стали бояти ся його, а свої позавидували йому. І всї ті темні духи подали собі руки і зловили та знищили народного борця в самих починах його патріотичних, народолюбних змагань!

Полягла козацька голова,
як від вітру на степу трава:
але слава не вмре, не поляже«.

І справдї Семен Палій, народний герой до нинї живе в памяти українського народа. Народ славить його та банує сердечно за своїм любимцем проводиром.

»Ой ти, Семене, Семене Палію,
ти преславний козаче,
за тобою Семене Палію,
та вся Україна плаче«.

І розказує собі нарід на Україні, що Палій і тепер десь живий, і як Господь йому велїв, міняє ся як місяць: старіє і молодіє.

Побіда Хмельницького під Збаражем і Зборовом.

(Оповіданє з давніх часів).

Іван Левицький.

Побіда Хмельницького під Збаражем і Зборовом.

(Оповідане з давніх часів).

1. ПОЛЬСЬКІ ПОСЛИ У ХМЕЛЬНИЦЬКОГО.

Рік тисяча шістьсот сорок девятий був дуже славний для Хмельницького і для цілої України. Козацьке військо, розбивши поляків на Жовтих водах, під Корсунем та під Пилявою в Подольщині з честю й славою верталось до дому. Про ті часи склав нарід пісню:

Та не буде краще, та не буде лучше,
як у нас на Вкраїні:
Де не має ляха, де не має жида,
не буде ізміни.

Після нового року Хмельницький прибув до Київа. В Київі дзвонили в дзвони, стріляли з гармат. Велика сила народа зійшла на привитаня Хмельницького. З цілою козацькою старшиною Богдан віхів у Київ через давні »Золоті ворота« князя Ярослава. Коло церкви святої Софії стріли його митрополит та духовенство, а студенти київо-могилянської академії співали йому вірші.

З Київа Хмельницький поїхав до Переяслава; сюди почали прибувати до його посли з сусідних держав. Туреччина, Молдавія, Угри і Московщина прислали до його своїх послів: вони запобігали в його ласки, бо знали що в його руках була сила; вони сподівались, що він, може, незабаром стане гетьманом самостійної української держави. Турецький султан, Магомет четвертий, прислав до Хмельницького посла, Агу-Османа, для переговорів. Хельницький просив турків, щоби вони дали йому поміч проти Польщі, а за те обіцяв платити туркам грішми що-року, як Україна стане самостійною державою, ще й від

дати туркам частину Польщі по Люблин. Молдавський господар Лупула бояв ся своїх бояр і просив у Хмельницького війська собі до помочі. Хмельницький післав у Молдавію свого сина Тимоша. В Лупули була гарна дочка, Олександра і Богдан задумав висватати її за Тимоша.

Семигородський князь Степан Ракочі теж прислав свого посла і обіцяв разом з козаками наступити на Польщу. Після всіх приїхав і московський посол Унковський і привіз Богданови від царя дари. Тілько ще не було послів із Польщі. Хмельницькому дуже хотілось, щоб чужоземні посли побачили, як горді польські пани просити муть ласки й мира в козаків, котрих переднійше мали ні за що. Ще в другій половині січня король вислав з Варшави послів з бунчуком, патерицею (кінським довгим волосом зверху) і гетьманською булавою для Хмельницького. Булаву віз старий воєвода Адам Кисіль, князь Четвертинський, і инші польські пани. Вони доїхали до річки Случі на Волині і не могли далї їхати: повстанє не вгамувалось ще; нарід по Україні не переставав робити своє діло проти поляків. Хмельницький післав полковника Тишу з козаками, щоб вони провели послів і оборонили їх від народа. В пятницю, десятого лютого приїхали посли до Переяслава. Хмельницький з полковниками виїхав витати їх за місто. Перед ним несли бунчуки і червону запорожську хоругов; чим він хотів подражнити польських послів, натякнувши, що він і без королівської ласки давно вже вибраний за гетьмана козаками і народом. Щб покепкувати трохи з панів Хмельницький оповістив їм, що буде приймати від них королївську грамоту і гетьманську булаву на майдані. Йому хотілось насміяти із них перед чужоземськими послами і перед народом. Пани образились, але мусїли коритись. Десятого лютого в 12 годині, опівдні, Хмельницький з церемонією вийшов на майдан. На йому була дуже дорога шуба з соболів, крита гарною дорогою матерією. Гетьман був прикритий бунчуками. Кругом його стояли полковники з своїми булавами і вся козацька старшина. Козаки і нарід заняли майдани, вулиці, обсїли покрівлї на дахах. Тут стояли й чужоземські посли. Як вийшли королївські посли, козаки заграли на трубах та на бубнах. Кисіль, православний і українець, приступив до Хмельницького і держав в одній руці королївську грамоту, а в

другій гетьманську булаву, обсипану дорогими діямантами.

»Його світлість, найяснійший король«, — почав Кисіль, — »посилає ясновельможному панови гетьманови й усьому запорожському війську свою королівську ласку«.

Тоді Кисіль подав Хмельницькому грамоту на гетьманство й булаву, — а другий польський посол — червону корогву з білим орлом. Хмельницький узяв те все і подякував. Грамоту голосно прочитали народови. Нарід закричав: »На що ви, ляхи принесли нам ті цяцьки? Знаємо вас! Хочете знов нас приборкати в неволю«. Полковник Джеджалик виступив на середину і промовив: »Хочете нас знов піймати, щоб ми знов наділи панське ярмо? Нехай злизнуть ваші солодкі дари! Майте ви собі свою Польщу, а Україна нехай зістанеть ся нам, козакам«. Після церемонії Хмельницький запросив послів на обід. За обідом почала ся розмова про недавну колотнечу з Поляками. Хмельницький гримав на панів і домагав ся, щоб йому видали Чаплинського і покарали князя Єремію Вишневецького, запеклого ворога козаків. Він нарікав, що і в той навіть час Ридивил і инші пани нападали на українські міста і вирізували людий.

---

2. Відповідь Хмельницького польським послам.

Так витали козаки польських панів. Нічого було й думати про мир. Кисіль просив до себе Хмельницького на обід на другий день. Хмельницький з полковниками приїхав до його го аж в вечері. Почала ся знов неприємна та нелюба розмова. Поглузувавши з ляхів, Хмельницький вернув ся до дому. Другого дня Кисіль прислав свого свояка, князя Четвертинського, теж православного і родом українця, спитати Хмельницького, коли пічнуть ся переговори.

»Завтра буде справа й розправа«, — сказав Хмельницький, — »бо я саме тепер угорського посла виряжаю. А вам скажу просто, що з вашої комісії нічого не буде. Війна пічнеть ся через три, або чотири тижні. Переверну вас, всіх ляхів, до гори ногами і потопчу так, що опинитесь під моїми ногами, ще й турецькому цареви в неволю віддам. Я хоч собі мала людина,

але так Бог дав, що я тепер единовладний самодержець український. З тим і йдіть. Завтра буде справа й розправа«.

Двайцять третого лютого Кисіль знов пішов до Хмельницькому і почав йому говорити про переговори. Хмельницький відповів йому: »Шкода й говорити! Був час говорити, коли пани ганяли мене до Дніпру і за Дніпром, і як я бив ляхів і на Жовтих водах, і під Корсунем, і під Пилявою. Тепер я вже доказав те, що і не мислив; докажу ще й те, що замислив. Вибю з ляцької неволі цілий український нарід. Двіста, тристя тисяч війська буду мати. Орда стоїть на готові. Доволі буде мені землі по місто Холм, по Львів та по Галич. А ставши над Вислою, скажу ляхам: »сидіть, ляхи! мовчіть ляхи!« Не зістанеть ся ні одного польського князя, ні шляхтича на Україні«.

Промовляючи ті слова, Хмельницький зскакував з місця, тупотів ногами, скуб себе за волосє. Польські посли здеревеніли, слухаючи ті слова.

Після такої мови, польські посли пішли до дому. Хмельницький не звелів їх пустити до себе, і вони стали боятись, щоб їх не згубили з світа. Але вони впросили Виговського, щоб він встоював за ними перед гетьманом. Хмельницький знов покликав їх до себе і витягнув з під килима, що ним був застелений стіл, лист.

Там були написані постанови згоди з Польщею: а між иншими постанови, щоб запорожське військо на цілій Україні мало свої давні вільности, щоб жидів вигнати з усієї України, щоб козацький гетьман держав справу тілько з королем, а не з панами; щоб на Україні і Білій Руси воєводами та каштелянами було настановлено тілько українців православної віри; щоб київський митрополит мав перше місце після католицького митрополита в варшавському сенаті і т. ин. Посли прочитали постанови і тілько плечима здвигнули. Після таких переговорів та умов комісарі; чи посли, виїхали з Переяслава. Вони казали, що Хмельницького полковники сичали та шипіли на поляків, неначе гадюки, і знали, що не буде мира між поляками й козаками.

---

3. Козацькі загони.

В той час, як польські посли їздили на переговори про умови мира до Переяслава, Ян Казімір коронував ся в Кракові на польського короля і зимою в січни зібрав сойм. Сойм постановив зібрати військо і післати його на Волинь проти козацьких загонів. Досять тисяч польського шляхетського війська пішло на Волинь і стало під Константиновом, козацькі загони лютували на Волині, як і переднійше. Ватажко Гарасько взяв Острог, вирізав чотириста жидів та ляхів і прогнав з Острога дідичку, унуку славного князя і щирого українця Константина Осторожського, Анну-Алойзу, котра вже сполячилась і пригноблювала українців. Кривоносенко збунтував Полісся. Третий козацький ватажок, Донець, завоював Заслав. Польське військо ходило зпід Константинова загонами, чи ватагами, і розбивало козаків. Поляки взяли Звягель на Волині і вирізали українців потім взяли Бар на Подолі, напали на Шаргород і вирізали Українців у Гусятині. Вертаючись до Варшави, Кисіль заїхав у свою маєтність у Волинське село Гущу. Шість сот козаків врізалось у Гущу, і Кисіль ледви втік від них. Такий то був той мир між поляками й козаками, про котрий клопотались польські посли в Переяславі.

---

4. Козацькі полки на Україні.

Весною Хмельницький розіслав листи по цілій Україні і закликав всіх вставати на Польщу. Гетьманська столиця Чигирин ніби закипіла людьми. Селяни й міщани, кидали все і сходились до Хмельницького, села і хутори стояли порожні. Міщани, шевці, кравці, пивовари, теслі—всі збігались у козацький стан. Навіть урядники з міст, радці та війти обстригали собі бороди, запускали вуси по-козацьки і приставали до козаків. Тілько діти, жінки, дівчата та каліки зіставались дома. Хмельницький розділив усю Україну на полки, буцім-то як теперішні ґубернії, або повіти. Кождий полк звав ся по найбільшому місту в полку, на приклад чигиринський, черкаський, полтавський, черни-

говський. Кождий полк ділив ся на сотні. Сотні стояли по селах, і в тих сотнях часом було по тисячі, або і більше козаків. Сотні ділились на курені де було по кілька десятків козаків. На півдні козаччина захоплювала й займала землї до Бесарабії й до Акерману на Дністровім лимані, на півночи полки обіймали землї по Гомель і Дронину у Могилевській губерні на Білій Руси, а Овруцький полк вгонивсь далеко в Минське полїсє. Найвисша власть на Україні була тепер у гетьманських руках. Кругом його стояла старшина: обозний, що держав у своїх руках гармати, осаул, через котрого гетьман посилав прикази, писар, хорунжий, що держав у руках військові хоругви. Над кождим полком був настановлений полковник, і в його полку була така сама старшина, як і коло гетьмана. Всїх начальників і самого гетьмана вибирала і скидала, »козацька рада«. Але за часів гетьмана Хмельницького в »Радї« мав спіл ввесь народ, бо тодї й козаки й народ мали право вибирати і скидати старшину й гетьмана.

В той час польське військо готувалось до битви з козаками. Король Ян Казімір настановив за приводця війська пана Фірлея. Князь Єрема Вишневецький знов образив ся і покинув польське військо, але як почув про страшну силу Хмельницького, то сам приїхав і став під рукою Фірлея. Поляки вибрали на Волинї для битви з козаками Збараж і стали під містом. На горі стояв міцний замок, під горою було місто, обкопане ровом. Поляки стали під Збаражем і почали окопуватись окопами і насипати вали.

Хмельницький виступив з Чигирина і помалу йшов на Волинь. До його прийшов на поміч кримський хан Іслам-Гірей з татарами і навіз з собою кримських татар в кожухах, вивернутих на верх вовною. Прийшли на поміч і донські козаки — та навіть з Кавказських гір черкеси з чупринами, позакручуваними за ухо по українськи. Турецький султан прислав Хмельницькому шість тисяч турків; кождий, хто хотів, приставав до козаків і не просив плати, бо кождий знав, що поживить ся від богатих панів. Хмельницького військо було велике. Поляки, почувши під Збаражем, що на них іде така страшна сила, з переляку й поопускали руки.

5. Польські окопи під Збаражем.

Двайцять восьмого червня перед самим св. Петром, Поляки сподівались козаків під Збаражем що-години, а окопи були ще не готові. На св. Петра, в пятницю Фірлей вислав виглядати на розвідки загон Сікарівського. Тілько що він відїхав далеко від окопів, як проти його на зустріч почала йти велика сила татар. Загон Сіраківського почав втїкати. Татари догнали його і розбили до чиста. Сіраківський ледви втїк до Збаража — і сказав, що Хмельницький от-от незабаром буде під Збаражем. Як на то теж серед ясного неба десь взяла ся маленька хмара; блиснула блискавка, вдарив грім, потрафив у коругов, що стояла коло намета самого Фірлея, і розбив держално. Се показало ся для всїх недобрим знаком. Кли відразу підняла ся курява; поляки почули страшний крик та галас і побачили татар. Окопи були неготові. Пани позакачували оксамітові рукави своїх дорогих контушів, кинулись до заступів і копали цїлу ніч, а все таки не окопались навкруги. З одного боку, де був ставок окопів зовсїм не було. Аж тут насунули, як ті хмари, й козаки. Хмельницький глянувши, що окопи не доведені до кінця, промовив: »справимо-ж тепер бенкет ляхам«.

Зараз після Петра почали ся переднїйше за війну герці: козаки й поляки вихвачувались на конях і били ся подекуди поодиноко. В неділю, першого липня, Хмельницький пустив на те місце, де не було окопів, татар та козаків. Поляки попереду відтисли і відбили їх: але козаки вдарили разом з трийцяти гармат, а татари посипали на них стрілами, і вони мусїли повернутись за окопи. В понедїлок, другого липня, Хмельницький післав гадяцького полковника Бурлая з полком до ставка, де не було окопів. Сміливо напав Бурлай на польську і угорську піхоту. Він плавав по Чорнім морі, завоював Синоп, завдавав страху туркам в Царгородї. Сміливо Бурлай загнав ся в самий польський обіз. Поляки перелякались і крикнули на Фірлея, що їм не можна битись з такою силою, і що треба втїкати до Збаража в замок. Один князь Єремія Вишневецький, Лубенський дїдич, не бояв ся. Грізно він крикнув на полохливих панів, і вони притихли.

»За мною, брати, кому смерть люба!« крикнув він і кинув

ся на Бурлая. Козаки подались до ставка. Богато їх потонуло; загинув і Бурлай. Морозенко кинув ся помагати Гадачанам, але його відбили; він сам ледви всидів на кони і трохи не попав ся в полон, в неволю. Хмельницький побачив, що не візьме польського стана нападом, і постановив собі обступити його навкруги, бити з гармат і заморити голодом. За одну ніч козаки насипали кругом польського стану вал, висший від польського і поставили на него гармати.

Рано третого липня козаки вдарили з гармат з валів просто в польський стан. Тоді поляки побачили, що вони дуже широко розтягли окопи, і другого дня окопались другим валом богато вузшим, вигнали за окопи непотрібні коні, а самі рушили за ті нові окопи. Тілько що вони ввійшли за нові окопи, козаки кинулись за ними вслід і насипали ще вище окопи та знов почали бити з гармат в поляків. Поляки насипали свої вали ще більше, а козаки і собі насипали такий високий вал, що з його можна було влучити кулею собаку в польських окопах. День і ніч козаки смалили з гармат на поляків. Кулї сипались, неначе град. Пани розібрали свої шатри, прикрились корогвами, потім як нічого не помогло, почали обкопувати себе й коний. Кождий пан викопав собі яму тай сидів в ній як кертиця у норі. Тоді поляки обкопались третій раз ще тіснійшими окопами, вже під самим містом; але як тільки вони рушили з місця, щоб сховатись за новими окопами, козаки кинулись на заднїх і побили велику силу поляків. Через три години козаки й собі вже насьпали такий високий вал, що як тілько котрий пан висунув голову з своєї нори, козаки зараз стріляли в його. Козаки зовсім закопали поляків і місто Збараж. Щоб швидче забрати поляків, Хмельницький казав копати під землею великі нори, чи печери, попід валами в саму середину польського стану. Поляки побачили, що козаки чогось перестали стріляти з валів, і догадались: вони ставили на землї миски з водою і клали бубни. В декотрих місцях бубни гудїли, а вода в мисках ворушилась хвилями. Поляки догадались, почали і собі копати печери насупроти козаків та й здибались з ними під землею. Там в темних норах бились козаки з поляками, наче в пеклї.

6. Голод у польському таборі.

На лихо панам в їх місті повиходила вся харч та поживок. Привезти через козацький стан не можна було ні за що в світі. Пани почали їсти коний. Коли не стало коний, вони збирали й їли здохлятину з тих коний, що були постріляні. Жовніри збирали їм в місті котів собак і миший, а як поїли й це добро, то здирали з возів шкури, краяли на шматочки чоботи, розмочували в воді і їли. Декотрі гризли зубами спеклу землю. Козаки накидали в воду трупів, і пани мусіли пити воду з сукровицею. Настала літня спека. Трупи гнили і смерділи: їх не було куди вивозити, не було де ховати. Козаки і селяни ще надто глузували з панів, одпочиваючи на валах: »А коли ви панове, будете одбирати чинші на Україні?« — кричали селяни »от уже рік минув, як ми вам нічого не платили, чом оце ви не загадуєте нам на яку панщину? Годі вам уже держатись! Тілько дурно контуші понищили та сорочки подерли, по шанцях лазючи. Того вам наробили ріжні здирства, як оте очкове, панщина, та сухомельщина. От тепер козаки добре вам заграли в дудку!«

---

7. Бунт польських лицарів і підступ Вишневецького.

Пани побачили, що їм доведетьця пропасти, почали просити у козаків мира. Вишневецький виїзджав з окопів і переговорював ся з ханом. Кисіль з панами приїзджав до Хмельницького. Хмельницький домагав ся, щоб йому видали Вишнецького, Конецьпольського і инших панів, і щоб границею між Польщою й Україною була ріка Висла. Пани не згодились і дали одповідь, що не мають права без короля оддїлювать Хмельницькому границю. Хан Іслян Гірей розсердив ся, довго стоячи під Збаражем, покликав Хмельницького і сказав йому:

»Як ти за три дні не забереш поляків, то доведетьця тобі дорого викуповатись. Ти обіцяв заселити мені Крим ляхами, заселиш ти його своїми козаками«.

Хмельницький виїхав до козаків і казав їм лагодитись до

приступу. Поперед усього він казав до дручків поприв'язувати поляків, забраних у полон, і начепляти їм на шиї мішків з землею, щоб їх не брала куля. Потім їх поставили рядками, ще й підганяли ззаду нагайками. За ними виступили козаки з драбинами, крючками і ланьцюгами... Вже козаки перелізли в декотрих місцях через окопи і різали панів. В польськім стані був такий дим, що один поляк не бачив другого. Пани закричали:

»Не можна нам довше держатись. Киньмо гармати в замку, покиньмо два полки, а самі втікаймо!«

»Кудиж ви втікаєте!« — сказав Вишнивецький, — хіба причепите крила собі і коням та перелетите через козацький стан. Будемо битись до останку« — крикнув Вишневецький і кинув ся на козаків, перескочив через окопи і розігнав селян.

Другого дня козаки знов полізли по драбинах на вали панів і витягали гаками на вал вози з польського стану. Вже пани почали гримати на Вишневецького за те, що він не дав їм ні втікати ні віддатись козакам, та ще й дурив, що король швидко приїде на поміч. Князь Єремія сидів з панами в наметі, думав, думав та нічого не видумав. Пани побачили, що вже настала їх остатня година. Коли це одразу прилетіла стріла, ніби од козацького стану, і впала перед ногами Вишневецького. На стрілї стремів парець, а на ньому було написано:

»Я поляк, хоч мушу поневолї служити Хмельницькому, даю вам вістку, брати поляки, що король ваш за пять миль з відціль йде з великим військом; ждіть і сподівайтесь короля!«

Ту штуку вигадав сам таки Вишневецький. Він звелів одному свойому приятелеви пустити стрілу між панів. Пани дійсно повірили і почали ждати та сподіватись од короля війська на поміч. Сам Вишневецький нічого не знав про короля й його військо. Коли вістка за те, що польський король вже недалеко, рознеслась по облозї, оповістив Вишневецький, що дасть велику нагороду тому, хто перейде через козацький стан і дасть знати про усе королеви. Знайшов ся шляхтич Стомківський. Йому дали лист до короля, в котрім просили, щоб прибував з військом до Збаража, як найшвидше! Одинайцятого серпня, в спасівку, Стомківський перебрав ся за українського селянина і в ночі сїв на човен, переплив ставок, і

як козаки покотом спали, рачки переліз через козацький стан. Як стало свитати, він заліз в очерет на болоті і сидів там цілий день. Другої ночі бурянами відійшов далеко, побіг через села, і прибув до місточка Топорів, коло Бродів у Галичині, де в той час стояв Ян Казімір.

---

8. Король іде польському війську на підмогу.

В той час, як козаки бились з поляками під Збаражем, король Ян Казімір дав загад панам збирати ся у військо. Кождий пан виїжджав на війну з кількома служниками на конях; за ним їхав віз повний харчі: сухарів, шинок, оцту, горівки. Там лежали дорогий посуд і всяка зброя, а було разом з тим казанок, сокира, лопата і все, що потрібно для війни. Селяни тоді не одбували служби в війську, а тільки робили панщину. Пишно виїхав король з столиці, але на виїзді під ним спіткнув ся кінь. Всї сказали, що то поганий знак. Королева була дуже смутна, випроводжуючи в дорогу короля. Король виїхав до Люблина і цілі два тижні ждав панського війська. Пани збирались помалу. Після Петра рушив король в дорогу і тоді вперше почув, що вже кримський хан прийшов на Україну і пристав до Хмельницького. Але де тоді був козацький і татарський стан, того він зараз не знав; він ішов та все оглядав ся на всї боки, чи не нападають його козаки й татари. Не раз і не два він посилав післанці розвідки, а вони назад не вертались: мабудь їх ловили козаки та вбивали. Король розпитував селян, але ті не казали йому зумисне нічого.

»Ті Українці то тепер загалом повстанці!« — промовив король і все помалу йшов уперед, щоб до його встигла пристати шляхта. Замість Збаража, король повернув на Золочів. Сюди привіз Стомківський королеві лист од Вишневецького. Як на лихо, літо 1649 року було було дуже дощаве й мокре. Цілий місяць ливцем лили дощі, як з ведра. Вози грузли в болоті [illegible]каях по дорогах; ріки розлили ся, що повіддя позносило [illegible]и, позатоплювало греблї. Війська скарбового в короля [illegible]алось небагато. »Посполите військо« у самих панів

дідичів та дрібнійшої шляхти сходились до короля мляво, помаленьку, наздоганяючи короля в поході та пристаючи до королівського війська. На лихо полякам вони йшли вперед ніби десь на морі плили, не віддаючи гаразд де знайдуть козацьке військо й стикнуть ся з ним. Українські селяни по всіх селах хоч і добре про те знали, де стоять козаки, та не казали полякам.

---

9. Побіда Хмельницького над польським королем під Зборовом.

Тим часом Богдан Хмельницький, довідавшись під Збаражем, що король посуваєтьця з військом усе близше та близше, покинув частку свого пішого війська в окопах під Збаражем, щоб вони стерегли поляків в їх окопах, а сам з кінним козацьким військом та з татарами і їх приводцем ханом Іслам-Гіреєм виступив просто до Зборова. Хан виступив, маючи на думці доконешне взяти короля Яна Казіміра в полон і потім злупити з поляків великий викуп за його.

Ліворуч од міста Зборова на Волині був густий дубовий ліс, що заслоняв вигляд од міста на далеку лучану місцину. Хмельницький повів туди своїх козаків і татар і засів у лісі. Козацьке військо стало за милю од польського обозу, і поляки навіть не заздрівали сього. Через місто Зборів текла самовилка од річки Стрипи. Польське військо стояло по правому її боці і налагодилось перевозитись на лівий бік. Тоді Хмельницький покинув частку татарського війська по лівий бік річки, а другу частку вкупі з козаками перевів на правий бік. Він ждав, поки польське військо стане перевозитись через річку, і тоді саме напасти на них з обох боків. Поставивши військо на поготові і зібравши старшину, він виступив вперед лавами козаків промовив таку промову:

»Молодці! батьки й брати й діти простягають до вас рукою і благають вас визволити їх із фараонського ляцького ярма. Душі замордованих ляхами благають про пімсту за їх кров та муки. Але не зважуйтесь підняти убійницької руки на

його милость-короля! Ми вагаємо проти панів, наших гнобителів, котрі направили його проти нас«.

Було це в серпні на передодні латинської Першої Богородиці. Король перевіз ся через річку до костела, слухав службу Божу й запричастивсь. Ксьондзи висповідали загалом військо. Король сказав до війська промову. Як він скінчив свою промову, один пан прибіг і оповістив, що бачив недалечко татарський загін. Короля не дуже стурбувало.

В неділю вранці поляки начали переходити по двох мостах, що впереддень були зроблені на швидку руку на річці. Мости були вузкі. Військо розтяглось. Козаки з ліса бачили усе дочиста. Сам Хмельницький виліз на високе дерево і кмітив по мостах за усім. Поляки не хапались переходити. Пани, перейшовши через міст, ще й посідали обідати. Було це вже опів-дні саме на половині переходу війська.

Коли саме в той час татари вискочили з ліса і напали на задню половину війська. В Зборові українські міщани задзвонили в дзвони, бо були в змові з козаками; козаки й татари по обидва боки річки несподівано напали на польське військо, з страшним гуком та галасом. Слуги з переляку повтікали і покидали вози на мосту, так що полякам не можно було рушитись, щоб перехопитись через мости і скупитись до купи. На дворі була мрака, слота і туман. Почалась страшна різанина. Шляхтичі падали як скошена трава; кінне військо почало тікати. Піхоту козаки шаткували, як капусту. Король з обозом стояв одалік і посилав із свого війська загони на підмогу. Але козаки вилущили їх один по одному; цілі полки шляхти були вирубані в пень. Загинуло й богато панів значних православної віри.

Поклали свої голови й цілі полки православної галицько-українські львівської і перемиської шляхти, котра в купі з ворогами билась проти своєї України! На пів милі все поле і болотяні луки та мочарі були засіяні панським трупом. Кров текла ріками; однак панів, окрім слуг та челядників, полягло пять тисяч, ввесь скарб, всї гармати і вози забрали козаки і татари.

Побивши одну половину війська, козаки кинулись на другу. Друга половина польського війська вже перейшла через річку, поламала мости і стала в лави. Але Хмельницький

ще переднійше післав за річку татар. Не встигли поляки оглянутись, на їх налетіли татари і вдарили з одного боку. Густими лавами з диким криком кинулись на їх татари, а за ними з ліса посипались козаки. Тричі поддавалось польське військо і тричі виправлялось. Був дощ: уже давно задощилось, то через те стояв туман. Татари кинулись у середину польського війська змішали його так, що непритомні поляки били один одного. Не встояли поляки і почали втікати. Король надлетів з свого обоза конем насупроти їх, махав шаблею, сам хапав за уздечки і повертав назад, вмовляв та кричав, що вбє своєю власною рукою того, хто наважиться втікати; але те нічого не помагло. Татари лізли сліпцем, настирливо, ніби їм хто очі повиколював. Поляки подались назад, і тілько смерком перестали битись.

---

10. Хмельницький помилував польського короля.

Настала темна ніч. Страшна та неприємна була та ніч для поляків. Всї з переляку не знали, що діяти. Король і старшина, сидячи на конях, зїхались на раду.

»Ми пропали!« — заголосила старшина, — »У Хмельницького певно буде до сто тисяч самих козаків. Нам треба спасти хоч самого короля!«

»Я вмру от-тутечки, а не піду з стану!« — промовив король.

Король звелїв робити окопи, щоб досвіта окопатись валами. Поляки взялись до окопів. Коли це пішла чутка між жовнірами, що король хоче покинути військо.

»Це нас хочуть зрадити та покинути на заріз козакам та татарам!« — крикнули непомірковані пани поляки і покидали заступи. Один литвин розказував, що вже короля нема в стані.

А король тільки що приліг на землю, щоб хоч трошки одпочити. Тільки що він почав дрімати, перед ним стояв польський ксьондз і розповідав, що між військом уже пішла недобра чутка, ніби короля вже нема в облозї.

»Коня!« крикнув король: »Я сам поїду помік лавами війська і докажу, що я й думки не маю втікати«.

Подали коня. Король сів на його; перед ним несли палаючі смолки, смолоскипи.

»Ось-ось я! ваш король! схаменїтьця! не втікайте! не кидайте мене! Я вас не покину«.

У короля крапали по щоках сльози. Всї поляки ущухли, заспокоїлись і знов взялись за лопати та заступи.

Стало розвиднюватись. Король поставив військо на битву. Зійшло сонце. Татари вдарили на те місце, де небуло окопів. Хмельницький розділив козаків на дві частки: одна вдарила на короля, а друга на місто. Король казав оповістити козакам, що він одбирає гетьманство од Хмельницького, а хто принесе йому Хмельницького голову, він заплатить десять тисяч талярів. Козаки самопо-собі глузували з того оповістіння. Міщани задзвонили в дзвони, закидали рови хворостов та хмизом і показали козакам дорогу до міста; козаки взяли церкву, що стояла з краю в містї, встягли на неї гармати і звідтіль смалили в польський стан. А тим часом Хмельницький кинув ся на окопи. Вже на окопах стояла козацька корогва. Як хвиля води, козаки шубовснули в польський стан.

»Ради Бога, спасайте мене й Польщу!« — кричав король до поляків. Непритомні поляки пани стовпились з корогвами навкруги короля, щоб часом козаки не взяли його в полон у неволю. Козаки розбили королївську варту і доскочили до самого короля.

»Згода!« — крикнув Хмельницький до козаків і казав спинитись і перестати битись з поляками. Битва стихла і спинилась... Козаки одступили од короля. Хмельницькому не бажалось і не хотїлось, щоб християнський король пішов у неволю в Крим до бусурманів. Хан кримський нахваляв ся, що візьме живцем короля в полон, і само-по-собі, й не помилував би його. Козаки одступили від польського стану.

Після того до польського стану приїхав татарин і привіз королеві один лист од хана, а другий од Хмельницького. І хан і Хмельницький писали до короля, що вони хочуть почати з поляками переговори про умову на згоду. Король згодив ся на це. Опівднї виїхав з козацького стану трубач і засюрмив тричі, подаючи звістку, що там уже ждуть польських посланцїв для розмови. Король послав послів, і переднїще за все го-

ворили з татарськими послами. Татари жадали, щоб поляки заплатили їм ще давно залеглу данину двісті тисяч золотих, а потім, щоб згодились платити їм що-року девять — десять тисяч золотих, і щоб король вернув давні вольности козакам. закам.

Хмельницький написав знов свої постанови для згоди та мира і післав з ними двох полковників. Полковники прийшли в пишний королів намет і поклали перед ногами короля лист Хмельницького. Хмельницький домагав ся »амнестії« цеб-то, щоб простили козаків за повстання, нікого не потягли на будлї яку кару та одповідальність, щоб козакам вернули їх давні вольности, щоб реєстрового війська було сорок тисяч, і щоб король оддїлив для козаків границю, куди польське військо навіть не мало-б права вступити; щоб на Україні не було унії, жидів і католицьких ченців єзуїтів, щоб київський митрополит мав однакове право з варшавським і сидів у варшавськім сеймі поруч з ним, щоб у Київі, окрім шкіл українських, не могло бути ніяких инших польських, щоб на Україні воєводами, старостами й иншими урядниками були тільки значні родовиті українці а не поляки, і щоб Чигиринське староство було записано по вік на дохід гетьманської козацької булави, як засад на гетьманське прожиття.

Прочитавши ті постанови, поляки почали аж приньнькати приском від злости, що козаки, польські піддані, хочуть з ними годитись, мов незалежні од Польщі, самостійні. Але ніде було дітись: їм хотїлось мерщій вернутись до-дому, до господи. Король згодив ся на ті постанови, умови, й цей мир через те й зоветьця зборівським миром. Королївська і панська ласка була не велика: козаки одвоювали собі од поляків ті давні свої вольности, що вони мали ще з давних-давен. Хмельницький присягнув на вірність і підданство королеві і, впавши на одно колїно перед королем, поцїлував його в руку: очевидячки тоді ще в його не було думки одривати Україну од Польщі.

---

11. Побідний в'їзд Хмельницького у Київ.

Другого дня поляки і козаки розійшли ся: король з військом пішов до Львова, Хмельницький і хан пішли до Збара-

жа. Так скінчила ся війна під Зборовом. Богато було пролито української і польської крови, а Хмельницький мало придбав добра для України. А був саме добрий час для козаків і для України, та Хмельницький не дійшов до самого кінця. Він добре г чив польських панів, але пожалкував польського короля, того короля, котрий уже був одняв од його гетьманство і поклав ціну за його голову, оцінувавши її недорого; того короля, що встоював за польських панів і за Польщу, а не за козаків, за український народ і за православну віру. То був добрий, щасливий час для України, який рідко трапляв ся для неї, побитої лихою долею та злиднями. Хмельницький міг взяти в полон та неволю короля, котрий був уже в козацьких руках, він міг зовсім одбитись від Польщі, одірвати Україну од неї зробити її незалежною й самостійною. Та Хмельницький не хотів іти так далеко. Він присягав і кланяв ся тому, кого переміг і побив тоді, як йому поклонились до землї побиті вороги України. І Хмельницький знов поклав Україну в домовину на довгий час, звідкіль вона була вигулькнула на світ Божий під Збаражем та Зборовом. Хмельницькому на віщось був потрібний король, хоч він уже обходив ся без його, а той король для України був так потрібний, як торішний сніг. Богдан тоді ще не мав на думці одривати Україну та Білу-Русь од Польщі.

Вернувшись під Збараж, Хмельницький оповістив голодним полякам про Зборівський мир. Як би вони посиділи ще три дні, то булиб повмирали од голоду. Їх випустили з окопів. Бліді, зомлілі, худі, змарнілі, аж страшні, повиходили поляки, буцім живі мерці, з своїх нор. Вони йшли і валились од вітру, один вів другого попід руку. В кого був кінь, той держав ся за кінський хвіст. Всї радісно кинулись на хліб та чисту воду... Хмельницький дав їм королївський лист, щоб вони заплатили своїми грішми татарам сто тисяч талярів. Палкий та непоміркований Вишневецький почав змагатись, кричати, лаятись та сваритись, але мусів витягти гроші з кишені і оддати татарам. Татари пішли в Крим, набравши вволю польського добра.

Хмельницький з великою славою вернув ся на Україну. В кожд[illegible] містечку, де він ішов, дзвонили в дзвони, люди виходи-

ли йому на зустріч з хлїбом, сіллю та образами. Незабаром потім Хмельницький вїхав пишно в Київ. Лежачи ниць перед образом в Київі, Хмельницький заливав ся сльозами:

»Радійте, брати!« — промовляв Хмельницький, — »українська сила переважила й перемогла польську. Тепер цїлий світ знати ме, що то козаки!«

»Та не буде краще, та не буде лучче, як у нас на Вкраїні; бо не має жидів, бо не [illegible] ляха, не буде ізміни«, — виспівував тодї нарід думи про Богдана по всїх усюдах. І то був справдї лїпший рік для України, рік визволїння народа від панщини, від ляхів, від жидів.

З Київа Богдан поїхав до дому, до Чигирина і почав жити дуже пишно. Він тодї мав стілько добра і гроший, скілько буває в царів та королїв. Чигиринський полк і три тисячі наняти́х татар завжди стояли сторожею на вартї коло його двору...

50

ЧИ ЧУЛИ ВИ ПРО ЧАСОПИСЬ

„Канадийский Фармер“

Є се найстарша, і найбільша, національна, популярно - просьвітна й політична часопись для всіх верств Українського народа, а виходить у Вінніпеґу кождого тижня в пятницю.

Хто не чув ще про сю часопись і не читав

„Канадийского Фармера“,

повинен конче пізнати сю незвичайно цікаву і хосенну для кождого часопись.

В тій ціли треба вислати лише два доляри адресуючи докладно: —

CANADIAN FARMER

P. O. Box 3656 St. B. Winnipeg, Man.

А будете ді[illegible] через цілий рік сю часопись.

І певно, [illegible]лише через один рік буде читати пильно »Канадийський Фармер«, ос[illegible] постійним його передплатником, та іще буде з запалом заохочувати до передплати сеї часописи своїх сусідів і знакомих. А се тому, бо часопись »Канадиский Фармер« подає своїм читачам найхосеннійші відомости, які дотичать нашого народного житя і добробуту, найновійші важні вісти з краю, держави і цілого світа. До того від часу до часу часопись містить гарні образки, смішні або сатиричні і т. ин.

Крім того в кождім числі »Канадийского Фармера« друкує ся найцікавійші повісти і наукові статі наших і чужих знаменитих писателів...

А що? Чи-ж не варта передплачувати такої займаючої і дешевої часописи? Тож не відтягайтесь, не надумуйте ся довго добрі люди, лиш чим скорше шліть передплату на

»КАНАДИЙСКИЙ ФАРМЕР«,

а запренумерувавши сю часопись, будете мати в ній найліпшого приятеля, а тим причинитесь також не мало до віднесеня нашої української преси у прибраній Вітчині.

»КАНАДИЙСКИЙ ФАРМЕР« друкує ся на 8 сторін великого формату і його читає приближно 15,000 людий. Передплата з огляду на високу ціну папору і ин. друкарських приборів зістала піднесена з $1 50 до $2.00, але зате кождий передплатник дістає гарну премію вартости 50 цт.

Передплату треба слати на адресу: —

CANADIAN FARMER

P.O. Box 3656-B. Winnipeg, Man.